

М. Матійко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНФОРМАЦІЙНА ЦІННІСТЬ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У сучасних умовах при аналізі правових явищ актуальним вдається використання функціонального підходу [1]. При дослідженні проблем сутності будь-якої галузі права обов'язково підкреслюється, що право має загальносоціальну цінність, яка повною мірою розкривається через його функції [2].

Як зазначає А. І. Абрамов: «В наці поняття функції права досліджене достатньо ґрунтовно. Спори здебільшого йдуть навколо видів функцій права, критеріїв їхньої класифікації, функцій окремих елементів системи права — галузей, інститутів норм... Подібна наукова полеміка не порушує загальної точки зору на функції права — навіть крайні погляди на ту або іншу окрему проблему функцій вкладаються у рамки фундаментальних положень самої концепції» [3, с. 71]

Констатуючи наявність наукових розробок щодо функцій цивільного права, їх структури та класифікації (праці О. О. Красавчикова, С. Т. Максименко, М. Г. Проніної, Б. І. Пугінського, А. Я. Риженкова, О. М. Садікова та ін.), проблем інформаційної функції цивільного права, інформаційних аспектів права взагалі (праці О. О. Гаврилова, В. М. Кудрявцева, В. М. Лебедева, Д. А. Липинського, О. М. Лошихіна, І. В. Москаленка, А. Г. Михайлянца, Н. М. Оніщенко, М. С. Полевого, М. М. Расолова та ін.), ми стикаємось з цілим рядом проблем, які у повній мірі не відображені у сучасній юриспруденції.

Функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права.

«Термін «цивільне право» нерідко вживається не тільки щодо галузі права, але й для позначення сукупності законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини, які належать до предмета цивільно-правового регулювання» [4, с. 54]. У свою чергу, поширювальне тлумачення поняття «законодавство» є характерним для концепції цивільного права України, де цією категорією охоплюються не тільки закони і підзаконні акти, але також і договори, і звичаї. Зокрема, як впливає з гл. 1 ЦК України, що називається «Цивільне законодавство України», у Цивільному кодексі термін «цивільне законодавство» служить для позначення всієї сукупності норм і правил, які регулюють цивільні відносини. Цивільне право вбирає в себе, а потім видає величезну інформацію про найрізноманітніші явища громадського життя. У ньому міститься велика кількість наукових дефініцій, юридичних формул, історичних і життєвих відомостей, політичних і правових оцінок, правових рекомендацій, заборон, дозволів і т. ін.

Завдяки знайомству з правовими актами багато хто з людей одержують відомості про структуру органів влади, нерідко довідуються, що є істиною, а що є неправдою, що правомірно, а що заборонено, як можна і як не можна вчиняти, які наслідки наступлять внаслідок здійснення того або іншого вчинку.

Інформаційна функція цивільного права — це інформаційний напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та інформаційне соціальне призначення цивільного права. Інформаційна функція цивільного права надає змогу ознайомитися із засобами цивіль-

ного права у задоволенні прав і правомірних інтересів осіб, можливостями найкращим чином задовольнити свої потреби, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати витрати.

Цивільне право — один з найважливіших засобів соціальної інформації, що використовує держава для того, щоб довести певні відомості до всіх суб'єктів права. Причому ця інформація розрахована не тільки на пасивну поведінку громадян, навпаки, найчастіше вона припускає необхідність активної поведінки, приводить до досягнення позитивного результату, до задоволення інтересів учасників цивільних правовідносин. До характеристики цивільно-правової інформації включається важливий аспект — її цінність.

Поняття «цінність інформації» має свої особливості. Ці особливості повинні бути враховані хоча б для того, щоб уникнути змішування інформаційного розуміння цінності, зокрема, з такою юридико-соціологічною характеристикою права, як його соціальна цінність.

Тому слід простежити, як трактується категорія цінності інформації в теорії інформації.

Проблема цінності не привертала увагу на ранньому етапі розвитку теорії інформації. Теорія інформації фіксувала увагу лише на кількісному боці повідомлень: обсязі, числі сигналів, пропускній здатності каналу зв'язку і т. ін. Такий підхід до інформації пояснювався насамперед практичними завданнями у галузі техніки та інформатики. Він застосовується і зараз, якщо йдеться лише про проблеми передачі інформації, виміру інформаційного навантаження технічного каналу зв'язку і т. ін. Однак при цьому істотно ускладнюються вивчення та вимір соціальної інформації, яка як інформація вишого рівня володіє рядом особливостей. Виникла необхідність запровадження нових понять, таких, зокрема, як цінність, новизна інформації, що не залежать від її формального обсягу. Вимір інформації став тепер неможливий без урахування декількох факторів — самої інформації з усіма її

атрибутами, а також суб'єкта — одержувача інформації та його цілей.

Цінністю інформації є її характеристика з погляду її одержувача. Інформація здатна служити досягненню різних цілей, отже, вона — об'єктивний носій цінності, її цінність являє собою єдність суб'єктивного та об'єктивного [5, с. 129].

Поведінка людей, у тому числі й у сфері цивільного права, характеризується постановкою цілей та їхнім досягненням. При цьому цілі можуть бути різного рівня, а способи їхнього досягнення мають бути оптимальними. Щодо цілей, способів і шляхів їхнього досягнення, у ряді випадків існує невизначеність, незнання, які зникають із одержанням відповідної інформації. Очевидно, що з усієї маси інформації, яку отримує одержувач, цінною, корисною для нього буде лише та частина, що усуває цю невизначеність, містить модель поведінки, придатної для даної ситуації, дозволяє зробити вибір із безлічі можливих і часом однаково ймовірних варіантів, обґрунтовано обрати один із них в результаті цього досягти відповідної мети.

Тому кількість цінної для даного суб'єкта інформації може тому не збігатися із загальною кількістю інформації, що міститься в повідомленні. Природно, що інша частина може бути цінною для іншого суб'єкта або в іншому відношенні.

Використання інформації взагалі складається в оцінці її одержувачем з погляду наміченої мети й у відборі цінної інформації із всієї її маси. Цей процес супроводжується відсіванням непотрібної інформації. Ціль суб'єктом ставиться, як правило, заздалегідь, а вже потім інформація нібито підбирається до неї. Такий відбір припускає певну свободу дій одержувача, що на свій розсуд вирішує, використовувати чи не використовувати ту або іншу інформацію. При цьому будь-яка людина може бути представлена як суб'єкт регулювання, що приймає рішення на основі інформації, що надходить по різних каналах, у тому числі й за допомогою норм цивільного

права. В усі ці відносини люди вступають по своїй волі, а змістом таких відносин є усвідомлена, цілеспрямована поведінка учасників суспільних відносин. Під таким кутом зору одержувач з усієї інформації, яка ним отримується, вільний обирати цінну для себе, використувати її за своїм розсудом.

У низці випадків ступінь цінності цивільно-правової інформації для адресата залежить від його індивідуальних особливостей — загальної та правової культури, знань, досвіду, соціальних установок, моральних поглядів. Тут істотно значення має ознака новизни інформації. Різною інформаційною цінністю володіють норми цивільного права для кваліфікованого юриста та для людини, яка не має юридичної підготовки. У цьому зв'язку зрозуміла важливість підвищення загальної та правової культури населення, використання для цієї мети засобів масової інформації та пропаганди.

Цінність цивільно-правової інформації залежить за інших рівних умов від якості (видів і форм) самої інформації. У цьому сенсі можна говорити про різну здатність зменшувати невизначеність, тобто про неоднакову інформаційну цінність різних юридичних конструкцій.

Доцільно порівняти інформаційну цінність принципу цивільного права та конкретної цивільно-правової норми.

Принципи цивільного права — це фундаментальні ідеї, відповідно до яких здійснюється регулювання відносин, що складають предмет цивільного права. [4, с. 41]. Вони в узагальненому вигляді являють собою уявлення суспільства про те, як слід регулювати приватні відносини. Правовий принцип відображає суспільні відносини через призму політичних інтересів. Завдяки правовим принципам здійснюється системне тлумачення норм. У складному процесі правозастосування необхідно, щоб окремий випадок був співвіднесений з цілою низькою норм, логічну сукупність яких допомагає визначити знання загальних засад галузі.

Принцип має більший обсяг і менший зміст, а норма — навпаки. Звідси

впливає, що принцип цивільного права (виражений мінімумом тексту) містить набагато більше інформації, ніж конкретна та багатослівно виражена норма цивільного права. Принцип нібито у прихованому вигляді містить інформацію про велику масу відносин. Знання принципів цивільного права дає певною мірою уяву й про реалізацію конкретних цивільно-правових норм. Інформаційна цінність принципу для конкретного адресата є вищою тому, що норма дозволяє орієнтуватися лише в даній конкретній ситуації, тоді як знання принципу дає можливість оцінити або передбачити безліч конкретних ситуацій, більш широко орієнтуватися в дійсності.

Тільки термінологічне закріплення в законі назви відповідних принципів цивільного права найчастіше породжує різне тлумачення суб'єктами найбільш важливої цивільно-правової інформації. Тому необхідно мати на увазі, що інформаційний потенціал правових принципів розкривається тільки у визначеннях відповідних понять і категорій або в їхній системі. У цьому зв'язку необхідно визнати доцільність розкриття у ст. 3 Цивільного кодексу України визначень понять, загальних засад цивільного законодавства, оскільки відсутність останніх суттєво збіднює інформаційну функцію цивільного права, знижуючи у кінцевому підсумку ефективність цивільно-правового впливу на суспільні відносини. Проста констатація в кодексі неприпустимості свавільного втручання до сфери особистого життя людини, неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом, свободи договору, свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, судового захисту цивільного права та інтересу, справедливості, добросовісності та розумності мало що говорить людині, яка далека від юриспруденції.

Відсутність концентрованої та законодавчо закріпленої інформації про зміст загальних засад цивільного законодавства не сприяє й регулюванню цивільних відносин «відповідно до загаль-

них засад цивільного законодавства» на основі аналогії права (ч. 2 ст. 8 ЦК України).

До того ж теорія права висуває вимоги щодо взаємообумовленості всіх загальних правових засад загальними цілями, відсутності внутрішнього протиріччя між основними принципами, неможливості повного охоплення змісту одного принципу змістом іншого принципу. Саме така система принципів може бути прийняття у правозастосуванні, адже практичний сенс цієї категорії полягає у подоланні прогалин в регулюванні за допомогою аналогії права, а також полегшення тлумачення та координації норм при вирішенні спорів між учасниками правовідносин. Але чітко дотриматися системної субординації принципів законодавцю вдається не повною мірою.

З наведеного у ст. 3 Цивільного кодексу України переліку загальних засад цивільного законодавства не всі принципи можна назвати галузевими. Так, принцип свободи договору можна вважати принципом підгалузі «Зобов'язальне право», принцип неприпустимості позбавлення права власності — принципом «Речового права». До того ж принцип справедливості, добросовісності та розумності також скоріш не є принципом галузі, а стосується саме здійснення суб'єктивних цивільних прав [6, с. 34–37].

Це порушує субординацію принципів. Оскільки виникає, наприклад, питання чи можливе застосування принципу свободи договору для тлумачення норм про речові правовідносини. Така ситуація призводить до невизначеності принципів, девальвації категорії принципів для практиків. Як результат в правозастосуванні — або спекуляція на принципах та заміна ними конкретного нормативного регулювання, або відмова від застосування принципів, що веде до позбавлення захисту окремих суб'єктивних прав. Для цивільного права, де значна частина відносин регулюються диспозитивно, де різноманітність життєвих проявів не дозволяє відобразити в законі кожен з можливих ситуа-

цій, зазначені тенденції можуть привести до значних проблем.

Для цивільно-правового регулювання інформація, що міститься в принципах має, безсумнівно, більше значення, ніж для функціонування інших галузей права. Це зумовлено більшим обсягом нормативного матеріалу, що міститься в цивільному законодавстві. Освоїти такий обсяг правового матеріалу найчастіше проблематично навіть фахівцям, не говорячи вже про простих громадян. Крім того, давно відомо, що більшість членів суспільства керується у своїй поведінці не тільки знанням конкретних норм права, що відносяться до даної ситуації, а основними ідеями, закріпленими в законодавстві. Громадяни звичайно знайомі і добре засвоюють загальні приписи права, що належать до правової свідомості як соціальні цінності, тоді як окремі приписи далеко не завжди їм відомі [7, с. 41].

Посилення інформаційної функції цивільного права багато в чому залежить від повноти визначення понять, присвячених основним положенням. Такий розділ Цивільного кодексу України має містити повний набір усього того, що потрібно для позначення та фіксації фундаментальних, основних положень цієї галузі права. Однак аналіз змісту розділу 1 Цивільного кодексу України не підтверджує такої точки зору. Тут, наприклад, відсутні визначення соціальних та юридичних цілей цивільно-правового регулювання, правових цінностей, які захищаються цивільним правом. Потрібно зауважити що при використанні принципів цивільного права велике значення має рівень правової культури суб'єкта, який застосовує право.

Залежно від характеру регульованих відносин норми цивільного права можуть взагалі не містити повного обсягу інформації, необхідної для формування індивідуальної поведінки, якщо допускається використання іншої інформації. Характерний приклад — диспозитивні норми. Враховуючи широке застосування порівняно з іншими галузями диспозитивних норм у цивільному праві можна говорити про типовість зазначеного аспекту для цивільного права.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, інформаційна функція права, вплив цивільного права, призначення цивільного права, цінність цивільно-правової інформації, принципи цивільного права

Стаття присвячена дослідженню інформаційної функції цивільного права та інформаційної цінності принципів цивільного права.

Надається характеристика інформаційної цінності принципів цивільного права, розглядається їх вплив на посилення інформаційної функції цивільного права.

Сформульовано пропозиції щодо посилення інформаційної функції цивільного права шляхом внесення змін до законодавства України.

Стаття посвячена аналізу інформаційної функції громадянського права та інформаційної цінності принципів громадянського права.

Дається характеристика інформаційної цінності принципів громадянського права, розглядається їх вплив на посилення інформаційної функції громадянського права.

На основі дослідження сформульовані пропозиції щодо удосконалення діючого громадянського законодавства.

The article is devoted to the research of informational function of civil law and informative value of principles of civil law.

Description of informative value of principles of civil law is given, their influence on strengthening of informative function of civil law, are examined.

Propositions on strengthening of the informational function of civil law are formulated, those on amending the Ukrainian legislation.

Література

1. Коломенская Е. В. Функциональный подход к исследованию договора / Е. В. Коломенская // Журнал российского права. 2005. № 5.
2. Сокольская Л. В. Функции права в аспекте его общесоциальной ценности / Л. В. Сокольская // Право и образование. 2007. № 6.
3. Абрамов А. И. Понятие функций права / А. И. Абрамов // Журнал российского права. 2006. — № 2.
4. Цивільне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитонова. — О.: Юридична література, 2005. — 640 с.
5. Урсул А. Д. Информация (Методологические аспекты) / А. Д. Урсул. — М.: Наука, 1971. — 296 с.
6. Поротикова О. А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом / О. А. Поротикова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2008. — 280 с.
7. Москаленко И. В. Методологические основы исследования и содержания информационной функции общих гражданско-правовых дефиниций / И. В. Москаленко // Право и образование. — 2004. — № 6. — С. 38–43.